

Boeken FM: Een podcast over boeken én de inhoud ervan

(De)professionalisering in literaire kritiek op internet

1 V.l.n.r aan tafel: Ellen Deckwitz, Joost de Vries en Peter Buurman (Das Mag, 16 februari 2018)

Universiteit Utrecht

Eindwerkstuk BA Nederlandse Taal en Cultuur
Student: Hanna Kok
Afdeling: Moderne Letterkunde
Begeleider: Dr. Rik Spanjers
Tweede lezer: Dr. Laurens Ham
Datum: 17 januari 2020

Abstract

In *Boeken FM*, de literaire podcast die Das Mag sinds 2018 verzorgt in samenwerking met *De Groene Amsterdammer*, bespreken Peter Buurman, Ellen Deckwitz, Joost de Vries en Bob Kappen elke maand een recent verschenen boek. De podcast is een samenwerkingsproject van twee instituten die vrij centraal gevestigd zijn in de literaire wereld. Ook de sprekers hebben een zekere hoeveelheid kapitaal in het literaire veld. Tegelijkertijd heeft de podcast een informele vorm en is er ruimte voor de persoonlijke lezerservaring. In eerder onderzoek naar literaire kritiek wordt de geschreven kritiek veelal geduid in termen van professionalisering en nieuwe, digitale vormen van kritiek veelal in termen van laagdrempeligheid en amateurisme. *Boeken FM* is wat dat betreft een interessante casus, omdat professionele sprekers op een informele manier boeken bespreken. Uit de analyse komt naar voren dat de sprekers oordelen over een boek vaak verbinden met kennis over de auteurs en hun werk. Ook verwijzen ze hierin vaak naar persoonlijke relaties met de auteurs. Daarnaast is er in de podcast veel ruimte voor leeservaringen en boekentips van de sprekers. Enerzijds geeft dit een persoonlijk beeld van de leesidentiteit van de sprekers, anderzijds legt dit nadruk op het feit dat de sprekers ervaren of zelfs professionele lezers zijn. *Boeken FM* kan in het spanningsveld tussen professionalisering en deprofessionalisering dus geduid worden als een voorbeeld van institutionele deprofessionalisering. Deprofessionalisering verwijst hierin naar het informele, persoonlijke en conversationele aspect van de podcast. Het verwijst ook naar de manier waarop er ‘gehypermedieerd’ wordt: er wordt herhaaldelijk verwezen naar productieaspecten van de podcast, waardoor de zelfgemaaktheid ervan nadruk krijgt. Tegelijkertijd blijft de institutionele positionering van de podcast zelf en de professionele identiteit van de sprekers telkens zichtbaar. Podcasts bieden dus de mogelijkheid voor literaire kritiek die zowel informeel als professioneel en zowel intiem als institutioneel is.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	7
2. Theoretisch kader	10
2.1 <i>De plaats van kritiek in het literaire veld</i>	10
2.2 <i>Ontwikkelingen in de literaire kritiek</i>	10
2.3 <i>Literaire kritiek op het internet</i>	11
2.4 <i>Podcasting: tussen radio en internet</i>	12
3. Methode	14
3.1 <i>Afbakening corpus</i>	14
3.2 <i>Institutionele analyse</i>	14
3.3 <i>Inhoudelijke analyse</i>	15
4. Analyse	17
4.1 <i>Institutionele positionering Boeken FM</i>	17
4.2 <i>Analyse afleveringen Boeken FM</i>	18
4.2.1 <i>Productie</i>	18
4.2.2 <i>Analyse afleveringen</i>	19
5. Besluit	29
Bibliografie	31

1. Inleiding

In *Boeken FM*, de literaire podcast die Das Mag sinds 2018 verzorgt in samenwerking met *De Groene Amsterdammer*, bespreken Peter Buurman, Ellen Deckwitz, Joost de Vries en vanaf het derde seizoen Bob Kappen elke maand een recent verschenen boek. Das Mag kondigt de eerste aflevering van de podcast op hun website als volgt aan:

Er is een onmogelijk groot aanbod aan boeken. Daarom zou je een neefje, een tante of een oudere broer willen hebben die alles leest, vol literaire wijsheid zit en met een sherry in de handen je blijmoedig vertelt waarom Murakami eigenlijk zwaár overschat is. Wij hebben de oplossing voor je: de podcast BOEKEN FM.

(Donk)

De literaire onderlegde ‘familieleden’ in kwestie voorzien de luisteraar in afleveringen van ongeveer één uur van allerlei leestips en een uitgebreide bespreking van een recent verschenen boek. Dit doen ze op een informele, conversationele manier met veel ruimte voor persoonlijke verhalen en de nodige dosis humor. Luisteren naar *Boeken FM* voelt als meeluisteren met een gesprek tussen vrienden die toevallig hetzelfde boek hebben gelezen. Alleen al door dit conversationele aspect hebben we hier dus te maken met een hele andere vorm van boekbespreking dan bijvoorbeeld een recensie in de krant. Das Mag lijkt de podcast in hun introductie dan ook tegenover de conventies van geschreven kritiek te willen plaatsen met opmerkingen als ‘Gegarandeerd geen lauwe 3-sterrenrecensies’ (Donk). Ook in de slogan van de podcast, steevast uitgesproken door Peter Buurman aan het begin van elke aflevering, lijkt een toespeling te worden gemaakt op geschreven recensies: ‘*Boeken FM*: de podcast over boeken én de inhoud ervan’. Wanneer de sprekers reflecteren op deze *catchphrase*, reflecteren ze tegelijkertijd op het doel dat ze met deze podcast voor ogen hebben:

Peter Buurman: Waarom ik dat steeds zeg: over boeken én de inhoud ervan. Ja sorry –

Ellen Deckwitz: Nee, ik vind dat belangrijk want tegenwoordig gaat het juist in recensies vaker over de extraliteraire kenmerken van een boek en de positionering.

[...]

Joost de Vries: [...] Het idee was dat we het niet hebben over het wereldje en de reputaties en de uitspraken en dat we ons proberen te beperken tot wat we lezen.

(‘Grotesk sentiment of scherpe zelfreflectie?’, 21:38)

Boeken FM beoogt dus een platform voor literaire kritiek te zijn waarin de inhoud van boeken centraal staat en niet, zoals in recensies het geval zou zijn, de positionering van een boek in het literaire wereldje. Over de functie van kritiek in het literaire veld, het ‘wereldje’, is veel geschreven. Literaire kritiek wordt veelal omschreven als de ‘consacreringsinstantie’ die bepaalt welke auteurs en boeken het

verdienen ‘literatuur’ genoemd te worden (Van Rees 68). Vanaf de negentiende eeuw maken recensies in dagbladen een belangrijk onderdeel uit van deze instantie. Nico Laan omschrijft hoe de dagbladkritiek sinds de negentiende eeuw enkele stappen richting professionalisering heeft gezet. Zo stelden steeds meer kranten een letterkundig redacteur aan, waren recensenten vaak universitair geschoold in de Neerlandistiek en specialiseerden critici zich in toenemende mate op een bepaalde genre (Laan 183-185). De dagbladrecensenten ontleenden hun autoriteit dus aan een academische achtergrond en een gespecialiseerde deskundigheid op het gebied van de genres die ze bespraken. Waar dagbladkritiek dus als professioneel gezien kan worden, wordt geschreven kritiek op het internet in het relatief weinige onderzoek dat ernaar gedaan is vaak geassocieerd met laagdrempeligheid, amateurisme en deprofessionalisering. Dit laatste begrip wordt gebruikt door Elke Brems in haar onderzoek naar de website boekengrizz.nl, waarin zij stelt dat recensenten op internet geen specialisten maar gewone lezers zijn. Deze gewone lezers ontleen geen autoriteit aan deskundigheid of een professionele aanstelling als criticus, maar aan de authenticiteit van de eigen leeservaring (Brems 3). Het internet heeft als het gaat om literatuurbesprekingen echter veel meer voortgebracht dan geschreven lezersrecensies. Denk bijvoorbeeld aan audiovisuele besprekingen op YouTube – de zogenaamde *BookTube*-kanalen – of de meer visueel ingestoken besprekingen op Instagram (*Bookstagram*). Ook vinden professionele instituten steeds meer hun weg naar het internet, zoals *The New York Times* met hun podcast *The Book Review*.

Van deze laatste categorie is ook *Boeken FM* een voorbeeld. Wat betreft de professionalisering dan wel deprofessionalisering van de literaire kritiek op internet is *Boeken FM* dus een interessante casus. De podcast is een samenwerkingsproject van uitgeverij Das Mag en opinieblad *De Groene Amsterdammer*, twee instituten die vrij centraal gevestigd zijn in de literaire wereld. Tegelijkertijd heeft de podcast een informele vorm en is er ruimte voor de persoonlijke lezerservaring. Een recensie in *De Volkskrant* wijst op het mogelijke gevaar deze combinatie: ‘Het is ook een gevaarlijke formule. Want drie ouwehoerende vrienden, die ook nog eens vuistdiep in de literaire wereld zitten, dat kan gauw uitmonden in een vervelend ons-kent-ons-gesprek.’ (Putman). Is dit ook wat er in werkelijkheid gebeurt in de podcast? Of wordt er inderdaad – zoals Peter Buurman stelt – gesproken over boeken én de inhoud ervan? In deze scriptie zal ik analyseren hoe de institutionele achtergrond van de sprekers zich vertaalt in de manier waarop ze praten over boeken. Ik zal de podcast daarbij proberen te duiden in het kader van professionalisering en deprofessionalisering.

Met dit onderzoek hoop ik inzicht te geven in de manieren waarop literaire kritiek vorm kan krijgen in podcasts en hoe podcasts dus geplaatst kunnen worden in het hedendaagse, multimediale veld van de literaire kritiek. Over dit veld schreef Sander Bax al in *De Literatuur Draait Door*, waarin hij aan de hand van televisieoptredens van auteurs liet zien hoe de literaire kritiek zich aanpast aan de ‘discursieve regels van de media’ (17-19). Hoewel Bax met de term ‘mediacultuur’ lijkt te verwijzen naar het medialandschap als geheel, richt hij zich in dit boek – zoals de titel ook doet vermoeden – vooral op televisie. In deze scriptie sluit ik me dus aan in het streven van Bax om de vormen die literaire

kritiek aanneemt in nieuwe media te duiden, met *Boeken FM* als casus. Hiermee hoop ik tevens een stap te zetten richting meer divers onderzoek naar de vormen van literatuurbespreking op internet.

2. Theoretisch kader

2.1 De plaats van kritiek in het literaire veld

In *In het licht van de kritiek* werpt Susanne Janssen een institutionele blik op het literaire veld. Haar benadering is geworteld in het gedachtegoed van socioloog Pierre Bourdieu. De kunstopvatting die ten grondslag ligt aan de theorie van Bourdieu is dat een object niet kunst is vanwege immanente eigenschappen, maar kunst wordt door een proces van legitimering door instituties (Janssen 14). Dit alles plaats hij in de metafoor van het culturele veld, waarin verschillende actoren ‘strijden’ om een beperkte hoeveelheid ‘kapitaal’, namelijk de bevoegdheid om iets of iemand te legitimeren als zijnde kunst respectievelijk kunstenaar (15-16). In het literaire veld is de literaire kritiek een institutie die in grote mate invloed heeft op de hoeveelheid kapitaal die aan een auteur en zijn werk worden toegekend (19). Literaire critici zijn bevoegd om werken als al dan niet literair waardevol te beoordelen. Janssen stelt dat hun belangrijkste middel hierin de keuze om een werk al dan niet te recenseren is (22). Critici hebben hiermee bovendien een bemiddelende rol: door deze selectie bepalen ze ook welke werken onder de aandacht komen van lezers, boekhandelaren en bibliotheken (19). In eerste instantie is deze rol weggelegd voor wat Janssen de journalistieke kritiek noemt: de tak van kritiek die zich voornamelijk bezighoudt met recent verschenen werken (21). Er is een wisselwerking tussen de journalistieke kritiek en de essayistische en academische kritiek, waarbij werken die door journalistieke critici positief beoordeeld worden op een later moment vaker in beschouwing worden genomen door essayisten en academici (22). De essayistische en academische kritiek bevestigt zodoende nogmaals de autoriteit van de journalistieke kritiek (24). Ook benadrukt Janssen dat de drie takken van kritiek hetzelfde impliciete doel hebben, namelijk het al dan niet legitimeren van werken als literair en zodoende een hiërarchie aanbrengen in het aanbod (22). Kees van Rees beschreef deze doelstelling ook in zijn artikel ‘Consensusvorming in de literatuurkritiek’ en noemde de literaire kritiek om die reden een ‘consacreringsinstantie’. De praktijk van de kritiek bestaat uit het doen van uitspraken over de kwaliteit en eigenheid van een werk en het plaatsen van het werk in een literaire traditie. De literatuuropvatting die ten grondslag ligt aan dergelijke uitspraken is niet universeel of eenduidig, maar de uitspraak van een individuele criticus kan wel deel uit gaan maken van de consensus over een werk wanneer collega-critici vergelijkbare uitspraken doen (Van Rees 68).

2.2 Ontwikkelingen in de literaire kritiek

Nico Laan beschrijft in *Van Hof tot Overheid* hoe de geschreven kritiek, die vanaf de negentiende eeuw een plek krijgt in dagbladen, een proces van professionalisering doormaakt. Dagbladrecensies hadden vooral als doel te berichten over nieuwe publicaties die grote aandacht hadden verkregen onder het publiek. De recensent moest bovendien bescheiden zijn in zijn oordeel, omdat de kranten zich primair toelieden op nieuwsberichten en objectiviteit dus hoog in het vaandel hadden. Al te kritische oordelen

vonden de redacties daarom meer geschikt voor de literaire bladen (Laan 174). Vanaf het einde van de negentiende eeuw namen de kunstbeschouwingen in de dagbladen toe en kregen de meeste dagbladen een aparte kunstrubriek. Ook werden er bij verschillende kranten letterkundig redacteurs aangesteld (175). Laan noemt dit als één van de eerste stappen richting de professionalisering van de literaire kritiek (184). Een ander teken van professionalisering was het grote aantal critici dat neerlandicus was en een universitaire aanstelling had (183). Ook specialiseerden critici zich steeds meer in één genre van de literatuur (184-185). Deze stappen richting professionalisering vonden plaats tegen de achtergrond van een grote toename in het aantal kunst- en cultuurbijlagen in dagbladen in de tweede helft van de twintigste eeuw. Een reden voor deze toename was onder anderen de democratisering van kunst en cultuur, waarbij literatuur steeds minder een luxeproduct voor de sociale elite werd (182).

Laan karakteriseert de literaire kritiek aan het begin van de eenentwintigste eeuw aan de hand van enkele klachten met betrekking tot commercialisering. Zo wordt de ruimte van de literaire kritiek steeds meer beperkt, zowel in het aantal recensierubrieken als binnen rubrieken. Bovendien wordt de overgebleven ruimte steeds vaker ingevuld met interviews of korte recensies die vooral draaien om de sterrenwaardering. Laan haalt hier Susanne Janssen en Nel van Dijk aan die beschrijven hoe critici zich gereduceerd voelden tot ‘consumentenman’ die actualiteit en nieuwswaarde boven literaire kwaliteit moet stellen (187). Of de criticus door dit proces ook aan autoriteit in het literaire veld heeft moeten inleveren is moeilijk hard te maken. Wel wijst Laan op een proces van ‘onthiërarchisering’, waarbij de statusverschillen tussen verschillende cultuuruitingen steeds minder scherp worden. Ook krijgt de ‘traditionele’ criticus concurrentie vanuit massamedia als televisie en radio maar ook vanaf het internet. Over radiokritiek aan het begin van de twintigste eeuw is onderzoek gedaan door Jeroen Dera. Dit zal verderop in dit hoofdstuk aan bod komen. Over internetkritiek schrijft Laan dat zij divers is in vorm, maar over het algemeen geen commerciële belangen heeft en laagdrempelig is (188). Recensiewebsites laten de selectie over aan de lezer en bespreken zodoende een groter aantal werken dan de ‘traditionele’ recensiemedia (189).

2.3 Literaire kritiek op het internet

Elke Brems identificeert in 2007 in een studie naar de website boekgrlz.nl enkele kenmerken van internetkritiek. Ten eerste is er sprake van een spanning tussen het private, waarbij gebruikers dergelijke websites persoonlijke informatie over zichzelf bekendmaken en betrekken in hun besprekingen, en het publieke, waarbij deze ‘persoonlijke’ besprekingen te lezen zijn voor een anoniem publiek (Brems 2). Ten tweede is er een spanning tussen autoriteit en amateurisme. De internetcritici zijn geen insiders in de literaire wereld, maar representeren de ‘gewone’ lezer. In die zin kan er gezegd worden dat er in de internetkritiek sprake is van deprofessionalisering, waarbij de recensent geen specialist hoeft te zijn om een boek te beoordelen. Autoriteit wordt in deze context dus niet ontleend aan professionaliteit,

academische onderlegging of status, maar aan de authenticiteit van de ‘echte’ lezerservaring (3). Ook is er sprake van een spanning tussen focus en verstrooiing: in de ‘reguliere’ kritiek worden erg weloverwogen, vaak economisch ingestoken keuzes gemaakt over welke boeken besproken worden, terwijl internetcritici vaak ‘per toeval’ een boek tegenkomen. De anekdotische achtergrond van deze keuzes wordt door internetcritici vaak meegenomen in hun bespreking. Dit heeft bovendien als effect dat internetkritiek op een heel andere manier bijdraagt aan de canonisering van werken dan bij de ‘reguliere’ kritiek, waarbij werken vooral worden geselecteerd op basis van actualiteit of bekendheid bij het grote publiek (4).

Sinds 2007 is de literaire kritiek op internet alleen maar toegenomen in volume en variatie. Luke Neima stelt in 2017 in zijn essay ‘Fragmentation and aggregation: The future of criticism?’ dat de grootste ontwikkeling die de literaire kritiek heeft doorgemaakt in het kader van digitalisering is dat bestaande media als kranten en tijdschriften zichzelf opnieuw moesten organiseren volgens de logica van digitale media (Neima 51). Eén van de gevolgen daarvan was het vervallen van de scheiding auteur-lezer-criticus en de integratie van de drie in een meer horizontaal veld. Niet langer wordt het werk van de auteur via de criticus onder de aandacht van de lezer gebracht. Auteurs zijn steeds vaker betrokken in het promoten van hun eigen werk en dat van anderen, terwijl lezers door het schrijven van eigen recensies – zoals ook genoemd door Brems – meebepalen welke werken gelezen en gepubliceerd worden (51-52). De aanwezigheid van de lezende leek in het veld resulteerde bovendien in het gebruik van een meer persoonlijk taalgebruik in de besprekingen door ‘professionele’ critici van gevestigde media. Die media spelen daarmee ook in op de constante behoefte om ‘verkeer’ te genereren voor hun digitale platformen. Neima merkt bovendien op dat de digitale kritiek over het algemeen positief is over de besproken werken (53).

2.4 Podcasting: tussen radio en internet

De podcast is in een aantal opzichten een product van het internet. Mediawetenschapper Andrew Bottomley benadrukt de oorsprong van podcasts, die bestaansrecht kregen na de ontwikkeling van het RSS-format in 2000, waardoor audiobestanden in ‘feeds’ afgeleverd kunnen worden. Internetgebruikers konden zich daardoor abonneren op een podcast. Het medium komt echt tot leven wanneer Apple in 2005 ondersteuning voor lange audiobestanden integreerde in iTunes (164). Het woord ‘podcast’, een samentrekking van ‘iPod’ en ‘broadcasting’, reflecteert deze genealogie (Berry, ‘Podcasting’ 7). Tegelijkertijd verhoudt het medium zich op verschillende manieren tot het ‘oude’ massamedium radio. Radiowetenschapper Richard Berry onderzoekt op welke manieren podcasting aan radio wordt verbonden en hoe de receptie en productie van podcasting verschilt van die van radio. Berry benadrukt dat waar radio een lineair medium is met een constante ‘flow’ van programmering waar de luisteraar per toeval invalt, podcasting meer te maken heeft met een bewust keuze van de luisteraar. Radio is een

'low-demand' medium dat alleen maar aangezet hoeft te worden; podcasting is een 'pull' medium, waarbij de lezer bewuste keuzes maakt over welke programma's hij luistert en op welk moment (15). Hoewel podcasts, net als radio, ook aangezet kunnen worden als achtergrondgeluid, benadrukt Berry het feit dat veel podcastluisteraars luisteren door een koptelefoon of oordopjes. Dit creëert een intieme, persoonlijke luistersituatie (17). Gecombineerd met het feit dat luisteraars kiezen uit een groot aanbod aan niche-content, suggereert dit dat podcastluisteraars op een meer betrokken en actieve manier luisteren dan radioluisteraars (19). Ook worden podcasts vaak gepresenteerd door personen die de luisteraars al kennen, bijvoorbeeld vanuit hun persoonlijke interesse of van sociale media. Hierdoor stelt Berry dat podcasts een 'hyperintimiteit' bieden (Berry, 'Part of the establishment' 10). Dit staat in contrast met de functie van omroeradio als massamedium, die centraal staat in het onderzoek van Jeroen Dera. Zo stelde radioliterator P.H. Ritter dat het de taak van het massamedium was om 'de man in de straat' kennis over goede literatuur bij te brengen (Dera 68). De typische radiolezing volgde daarom een trechterstructuur: eerst context over het werk en de auteur, daarna een analyse van het betreffende werk en tot slot een oordeel. Deze opbouw hield rekening met de geïmpliceerde radioluisteraar, die geen ingewijde was in de literaire wereld en dus in context voorzien moest worden. Dit sluit aan bij het idee dat radiocritici fungeerden als bemiddelaars voor de 'gewone man' (112).

Veel van de vroege radiokritiek werd bovendien voorgelezen van papier, waardoor het als remediatie van papieren kritiek gezien kan worden (112). Dera onderscheidt echter een aantal terugkerende verschillen tussen dagbladkritiek en radiokritiek. Zo waren veel radiocritici in hun radiolezingen gematigder of positiever dan in de dagbladkritiek. Auteur Top Naeff stelde in 1932 dat een kritische lezing niet geschikt was voor de radio omdat het medium voor veel luisteraars voornamelijk als achtergrondgeluid fungeerde en de nuances van negatieve besprekingen zodoende aan hen voorbij zouden gaan (115-116). Podcasts kunnen op eenzelfde manier fungeren, maar zoals hierboven al gezegd nodigen podcasts uit tot andere manieren van luisteren. Ook zorgt het feit dat podcasters hun programma's niet in hoeden te passen in een lineaire programmering ervoor dat podcasts langer kunnen zijn dan de meeste radioprogramma's. Daarnaast hoeven podcasts niet de strategieën toe te passen die radiomakers gebruiken om luisteraars die toevallig invallen zo lang mogelijk vast te houden (Berry, 'Podcasting' 23). Deze verschillende manieren van luisteren hebben mogelijk dus gevolgen voor de manier waarop literaire kritiek geuit wordt. In een 'pull' medium als de podcast is genuanceerde kritiek, die volgens Top Naeff niet geschikt was voor omroeradio, wellicht meer op zijn plek.

3. Methode

3.1 Afbakening corpus

Over literaire kritiek is veel geschreven, zowel over de traditionele ‘papieren’ kritiek als over vormen van digitale kritiek. Ook naar radio- en televisiekritiek in de Nederlandse context is, onder anderen door Jeroen Dera en Sander Bax, onderzoek gedaan. Een deel van die secundaire literatuur heb ik hierboven aangehaald en vormt een vertrekpunt voor mijn onderzoek, waarin ik me zal richten op een tot op heden nog onderbelicht medium voor kritiek: de podcast. Het aanbod aan podcasts over literatuur is alleen al binnen Nederland vrij breed. Enkele voorbeelden zijn *Het Verhaal* waarin journalist Monique Huijink een auteur interviewt over hun nieuwste werk, *De Grote Vriendelijke Podcast* waarin jeugdliteratuur wordt besproken door kinderboekenrecensenten Bas Maliepaard en Jaap Friso en *De Poëzie Podcast* waarin schrijver Daan Doesborgh met een dichter in gesprek gaat over gedichten. Deze podcasts hebben verschillende formats en lopen uiteen wat betreft besproken genres. Ik zal er in dit onderzoek dan ook niet naar streven een algemeen beeld van de Nederlandse literatuurpodcasts te geven. In plaats daarvan staat de analyse van de literaire kritiek in *Boeken FM* centraal. Omdat in *Boeken FM* per aflevering één werk uitvoerig wordt besproken, leent deze podcast zich goed voor een explorierend onderzoek naar de vormen die literaire kritiek aan kan nemen in dit medium. Voor deze analyse heb ik gekeken naar drie afleveringen uit de eerste twee seizoenen van *Boeken FM*. De eerste aflevering is getiteld ‘Grotesk sentiment of scherpe zelfreflectie?’ en gaat over *Berichten uit het tussenhuisje* van Henk van Straaten (seizoen één, aflevering vijf). De tweede aflevering heet ‘Pony's, broekpoepen en acupunctuur’ en gaat over *Goede Mannen* van Arnon Grunberg (seizoen twee, aflevering één). Tot slot heb ik de aflevering ‘Rokende robots en sleutelen aan het geheugen’ geanalyseerd, waarin *De Goede Zoon* van Rob van Essen wordt besproken (seizoen twee, aflevering drie). De drie aflevering duren elk tussen de 44 minuten en één uur.

Er wordt zowel Nederlandse als buitenlandse literatuur besproken in de podcast, maar ik kies er hier voor om besprekingen van Nederlandse titels te analyseren. Dit omdat hierin mogelijk de positionering van *Boeken FM* in het Nederlandse literaire landschap zichtbaar kan worden, bijvoorbeeld door verwijzingen naar (persoonlijke) relaties tussen de sprekers en de besproken auteurs. Ook laat ik de speciale afleveringen waarin een afwijkend format wordt gevolgd in dit onderzoek buiten beschouwing, omdat in deze afleveringen vaak geen uitgebreide aandacht wordt besteed aan één werk of auteur.

3.2 Institutionele analyse

Voordat ik bovengenoemde afleveringen inhoudelijk ga analyseren, zal ik *Boeken FM* aan de hand van een institutionele analyse positioneren in het Nederlandse literaire veld. Die analyse zal bestaan uit een inventarisatie van de instituten die betrokken zijn bij het maken van de podcast en van de redacteurs

en sprekers. Ik gebruik hierbij een aantal concepten van de literatuursociologie van Bourdieu. In zijn veldtheorie, waarnaar ik al verwees in het theoretisch kader, onderscheidt Bourdieu verschillende typen kapitaal, die constant verdeeld worden tussen verschillen actoren en instituties. Economisch kapitaal heeft te maken met de traditionele connotatie van kapitaal als bezit. Sociaal kapitaal verwijst naar het sociale netwerk van een persoon of instituut. Symbolisch kapitaal – afhankelijk van het betreffende veld onder te verdelen in bijvoorbeeld literair kapitaal, wetenschappelijk kapitaal, etc. – heeft te maken met smaak, gewoontes en omgangsvormen (Moore 99). Nog meer dan de andere twee vormen van kapitaal wordt symbolisch kapitaal verworven in een proces van uitwisseling en socialisering tussen actoren in een veld (107). Ik zal analyseren welke vormen van kapitaal toegekend kunnen worden aan de verschillende actoren die betrokken zijn bij *Boeken FM*. Dit zal ook duidelijk maken in welke mate de podcast bij kan dragen aan het consacreringsproces van de literaire kritiek, zoals gedefinieerd door Van Rees (Van Rees 68). Ik maak voor deze inventarisatie gebruik van informatie die online en voor het algemene publiek beschikbaar is over de podcast en de sprekers, zoals bijvoorbeeld promotie via de sociale media van Das Mag en De Groene Amsterdammer of recensies van de podcast. Daarnaast zal ik meer te weten komen over de totstandkoming en productie van de podcast in een interview met een redacteur van *Boeken FM*.

De verhouding tussen professionalisering en deprofessionalisering van de literaire kritiek zal in de analyse steeds centraal staan. Laan beschreef een ontwikkeling richting de professionalisering van literaire kritiek en eindigde zijn hoofdstuk met de suggestie van deprofessionalisering in het kader van internetkritiek. Brems en Neima wezen in hun artikelen op vormen van onthiërarchisering binnen internetkritiek. Een inventarisering van economische, sociale en symbolische kapitaal van *Boeken FM* zal inzicht geven in de manier waarop de podcast binnen deze verschillende ontwikkelingen past.

3.3 Inhoudelijke analyse

In de inhoudelijke analyse van de drie afleveringen zal ik me richten op de manier waarop de verhouding professionalisering-deprofessionalisering terug te zien is in de bespreking van de boeken. Hiervoor gebruik ik geen duidelijk afgebakend analyseapparaat. Op de Beek deed een grote kwantitatieve analyse van de evaluatieve uitspraken in dagbladrecensies, maar omdat ik me in dit onderzoek niet richt op het evaluatieve aspect zijn de categorieën die zij hanteert niet bruikbaar. In plaats daarvan zal ik relevante fragmenten selecteren en transcriberen die samenhangen met de volgende sturende vragen: welke informatie wordt gegeven over de auteur en de relatie tussen de spreker en de auteur; wat wordt er gezegd over de persoonlijke leeservaring van de sprekers; op welke manier worden positieve en negatieve oordelen geuit; op welke manier wordt de (geïmpliceerde) luisteraar aangesproken; hoeveel wordt er gereflecteerd op (het maken van) de podcast zelf? Aan de hand hiervan kan ik vervolgens een

beeld geven van welke aspecten van een boek het meest worden uitgelicht in *Boeken FM* en hoe dit past bij professionalisering dan wel deprofessionalisering.

4. Analyse

4.1 Institutionele positionering Boeken FM

Boeken FM is een samenwerkingsproject van Das Mag Uitgevers en opinieblad *De Groene Amsterdammer*. Daarmee is de podcast vrij centraal gepositioneerd in het veld van de literaire kritiek, omdat een uitgeverij en een opinieblad actoren zijn die een grote rol kunnen spelen in het legitimeren van literatuur (Janssen 15-16). Das Mag komt voort uit literair tijdschrift *Das Magazin*, dat zich van 2011 tot 2015 bezighield met het publiceren van essays, verhalen en gedichten van zowel gevestigde namen als debutanten. Het tijdschrift profileerde zichzelf dan ook als ‘jong en opgetogen’. De uitgeverij werd in 2015 opgericht door middel van een *crowdfunding* (Donk ‘Over Das Mag’). Wat betreft de verdeling van kapitaal is *crowdfunding* een interessant gegeven: met behulp van een sociaal netwerk van donateurs (sociaal kapitaal) en een zekere reputatie van kwaliteit die met *Das Magazin* als was opgebouwd (symbolisch of literair kapitaal) heeft Das Mag het nodige economische kapitaal voor hun eigen oprichting verkregen. Tegenover het relatief jonge Das Mag staat *De Groene Amsterdammer*, dat met 1877 als oprichtingsjaar het oudste opinieweekblad van Nederland is. *De Groene* profileert zich als politiek en financieel onafhankelijk en heeft geen winstoogmerk. De literaire redactie van het blad bestaat grotendeels uit literaire auteurs zoals Marja Pruis en Joost de Vries, die ook host van *Boeken FM* is. *De Groene* omschrijft hun boekbesprekingen als ‘gefundeerde kritiek van gepassioneerde kenners, dus zonder sterren en ballen’ (*De Groene Amsterdammer* ‘Over *De Groene*,’). De literaire kritiek van *De Groene* lijkt op basis van deze omschrijving dus vooral om symbolisch kapitaal te draaien: de kritiek wordt verzorgd door deskundigen op het gebied van literatuur. Daarnaast zijn in *De Groene*, zeker in vergelijking met de dagbladen, nog langere besprekingen te vinden.

De redactie van *Boeken FM* is deels verbonden met de bovengenoemde instanties. Met uitzondering van de pilotaflevering wordt elke aflevering geredigeerd en geproduceerd door Das Mag-redacteur en podcastproducer Merel Borst.¹ De presentatie was de eerste twee seizoenen in handen van schrijver, columnist en podcastmaker Peter Buurman, vanaf seizoen drie vervult boekhandelaar Bob Kappen deze rol. De presentator bespreekt de boeken met Joost de Vries en Ellen Deckwitz. Joost de Vries is, zoals ik hierboven al benoemde, literair redacteur bij *De Groene Amsterdammer* – inmiddels tevens adjunct-hoofdredacteur – en schrijver van verschillende romans en essaybundels, waarvan er één verscheen bij Das Mag (*De Groene Amsterdammer* ‘Joost de Vries’; Das Mag ‘*Echte Pretentie*’). Ellen Deckwitz is dichter, (toneel)schrijver en literair columnist voor NRC (NRC ‘Ellen Deckwitz’). De Vries en Deckwitz nemen een zekere hoeveelheid symbolisch en sociaal kapitaal mee vanuit hun positie bij gevestigde journalistieke en literaire instellingen: ze zijn vertrouwd met de praktijk van literaire kritiek en werken binnen een netwerk van gevestigde critici. Peter Buurman, die in 2020 zal debuten bij Das Mag en al eerder verhalen publiceerde in *Das Magazin*, is in vergelijking met De Vries en Deckwitz een

---

¹ Ik ontmoette Merel bij mijn bezoek aan de opnames van *Boeken FM* op 4 december 2019. Haar rol in de productie wordt niet genoemd in de online berichtgeving rond de podcast.

minder centrale speler in het veld van de literaire kritiek. Wel schreef hij recensies voor onder anderen *Cineville* en schreef hij voor televisieprogramma's als *Zondag met Lubach* (Buurman 'Portfolio'). Deze verhouding tussen de drie sprekers wordt in een recensie in *De Volkskrant* als volgt gekarakteriseerd:

De rolverdeling is het best af te zetten tegen het aantal boeken dat de makers per week lezen: Deckwitz en De Vries lezen beiden minstens drie boeken, Buurman 'slechts' een boek per week. Als luisteraar identificeer je je het meest met presentator Buurman, die 'domme' vragen durft te stellen wanneer zijn twee tafelgenoten doordraven met Dickensiaanse motieven, leesafspraken en machtsrelaties. Tegelijkertijd geeft hij zijn collega's de ruimte om met boekentips en pijnpunten in het besproken boek te komen. (Putman)

Vanaf seizoen drie wordt de presentatie verzorgd door boekhandelaar Bob Kappen, momenteel werkzaam bij Athenaeum Boekhandel in Amsterdam (Athenaeum Boekhandel). Naast dat Kappen hiermee boekenkennis en dus symbolisch kapitaal naar de *Boeken FM* brengt, heeft dit beroep connotaties met de commerciële boekenmarkt en economisch kapitaal. De podcast lijkt ook mede als doel te hebben boeken aan te bevelen aan de luisteraars, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de biografie van het Instagramaccount van de podcast (@boekenfm): 'In *Boeken FM* vertellen dichter en recensent Ellen Deckwitz, schrijver en recensent Joost de Vries en boekhandelaar Bob Kappen welk boek je moet lezen!'. Toch speelt het verdelen van economisch kapitaal nauwelijks een rol in de podcast zelf. Hoewel er voornamelijk recent verschenen boeken worden besproken wordt de luisteraar nooit expliciet aangespoord een boek te kopen. Ook zijn er tot nu toe geen boeken besproken die bij *Das Mag* verschenen. *Boeken FM* houdt zich als consacreringsinstantie dus vooral bezig met het toekennen van symbolisch kapitaal. Dit kapitaal wordt toegekend door sprekers die vanuit hun achtergrond als professionele schrijvers, critici of boekhandelaars aardig wat autoriteit hebben verworven in het literaire veld. Institutioneel gezien lijkt *Boeken FM* als vorm van online kritiek dus weinig op de gedeprofessionaliseerde lezersrecensies die *Brems* omschrijft.

4.2 Analyse afleveringen Boeken FM

4.2.1 Productie

Voordat ik begin aan een uitwerking van de geanalyseerde afleveringen, zijn een aantal opmerkingen over de productie op zijn plaats.² De podcast wordt opgenomen op het kantoor van *Das Mag* in Amsterdam. De afleveringen worden relatief weinig voorbereid: er is geen draaiboek of script en de sprekers bespreken over het algemeen niet van tevoren wat zij van het boek vonden. Wel wordt van

---

² De informatie in deze paragraaf heb ik verkregen tijdens een bezoek aan de opnames van *Boeken FM* op 4 november 2019. Op deze dag werd de aflevering 'Geen vliedschaamte maar leesschaamte' over *Het Verbond* van Zadie Smith opgenomen.

tevorens kort besproken of sprekers bepaalde onderwerpen aan bod willen laten komen. Dit kan bijvoorbeeld betrekking hebben op wie van de sprekers de auteur van het besproken boek het best kan introduceren. Ook selecteert de redacteur van tevoren enkele lezersvragen en spreekt deze in. De sprekers horen deze vragen niet van tevoren en bereiden dus ook geen antwoorden voor. Verder worden de afleveringen minimaal bewerkt. De redacteur luistert tijdens de opnames mee en noteert tijdstippen waarop er sprake is van bijvoorbeeld storend achtergrondgeluid. Naast dit soort momenten wordt er eigenlijk niet geknipt in de opname voordat deze wordt gepubliceerd. Het uiteindelijke product ligt dus erg dicht bij de rauwe opname en de bewerking is als narratieve instantie te verwaarlozen. Uit het vervolg van deze analyse zal ook blijken dat dit *what you hear is what you get*-aspect in de afleveringen op verschillende manieren wordt benadrukt. Dit is een groot verschil met krantenrecensies, die voor publicatie doorgaans meermaals geredigeerd en gecontroleerd worden.

Verder heeft de redacteur weinig invloed op welke boeken er worden besproken. De sprekers stemmen dit onderling af. Ook wat deze selectie betreft zijn er weinig vaste regels of handvaten. Wel houden de sprekers er rekening mee dat ze recent verschenen boeken bespreken en streven ze naar een evenwichtige genderverhouding wat betreft auteurs. Dit proces van selectie wordt tevens benoemd in de geanalyseerde afleveringen.

4.2.2 Analyse afleveringen

De drie geanalyseerde afleveringen volgen allemaal grofweg dezelfde structuur. Presentator Peter Buurman opent met een korte synopsis van het boek dat wordt besproken en introduceert de andere twee sprekers. Hierna wordt enige aandacht besteed aan de auteur en het oeuvre, waarna meestal een bruggetje wordt gemaakt naar een bespreking van het boek zelf. Deze bespreking wordt onderbroken door één of meer rubrieken, bijvoorbeeld het beantwoorden van luisteraarsvragen of de vraag of de sprekers het boek aan hun ouders zouden aanraden. De afleveringen worden afgesloten met het eindoordeel van alle drie de sprekers, waarbij zij ook een zelfbedachte *blurb* aan het boek geven en een rapportcijfer toekennen.

Bij het luisteren en herluisteren van de afleveringen met professionaliserings- en deprofessionaliseringslens kwamen een aantal onderwerpen sterk naar voren. Deze thema's vielen op omdat ze iets zeggen over de identiteit van auteurs en sprekers en hun positie in het literaire 'wereldje' of reflecteren op de podcast als medium voor kritiek en als medium op zich. De onderwerpen zijn: (de positionering van) auteurs en hun oeuvre; de identiteit en positie van de sprekers; anekdotiek en leesomstandigheden; de literatuur en de literaire kritiek; monitoring van de (structuur van) de aflevering; de podcast als medium. In de transcripten zijn de sprekers aangeduid met afkortingen: PB (Peter Buurman), ED (Ellen Deckwitz) en JV (Joost de Vries).

Auteurs en hun oeuvre

In alle drie de afleveringen wordt veel aandacht besteed aan de auteur van het boek. Elke aflevering begint met achtergrondinformatie over wie de auteur is. Vaak hebben de sprekers het hier ook over wie de auteur voor hen persoonlijk is en bespreken hierbij dan welke boeken zij al van de auteur hebben gelezen maar ook of zij persoonlijk met de auteur in aanraking zijn gekomen. Zie bijvoorbeeld de volgende voorbeelden:

JV: Heb jij dat vorige [boek van Henk van Straaten] gelezen, Ellen?

ED: Nee Joost, helaas niet, ik ben nu wel bijzonder benieuwd nu ik jou er zo over hoor spreken. Dit is het eerste boek dat ik van Henk van Straaten tot me mocht nemen. Ik ken natuurlijk zijn mooie posts op Facebook, zijn bespiegelingen, ik heb hem ook een aantal keren mogen ontmoeten en hij kan fantastisch vertellen. En dit was dus eigenlijk mijn eerste boek, mijn Henk van Straaten-ontmaagding.

(‘Grotesk zelfsentiment of scherpe zelfreflectie?’, 6:55)

JV: Het is wel grappig, Grunberg, zou je moeten zeggen, is een soort van – als je een pikorde bepaalt van de Nederlandse literatuur dan staat hij in de top drie zo niet top één. Tegelijkertijd is hij een schrijver die niet deel uit lijkt te maken van de Nederlandse literatuur. Wat natuurlijk heel gek is want er zijn weinig schrijvers die je zo vaak leest als hij –

ED: Je bedoelt: het Nederlandse literaire veld

JV: Ja, dat is eigenlijk wat ik bedoel. Maar ook het idee dat het een soort van literaire canon is, het idee van Nederlandse thematiek, een beetje het apenrotsgevoel dat meespeelt in het literaire veld – nergens lijkt hij echt deel van uit te maken. [...] Ik ken hem persoonlijk een beetje, hele aardige, hoffelijke man. Het is heel gek, hij voelt op geen enkele manier nabij.

PB: Ik heb natuurlijk Nederlands gestudeerd en dan gaat het ook de hele tijd over hem, en dan heb je ook wel het gevoel dat hij een hoog aanzien heeft, maar tegelijkertijd – het is ook bijna een soort punchline, of een soort grap.

(‘Pony’s, broekpoepen en acupunctuur’, 6:04)

De sprekers hebben het dus niet alleen over wat ze nog meer van de betreffende auteur hebben gelezen, maar reflecteren ook op de positie die de auteur volgens hen in het literaire veld heeft. Ook worden persoonlijke ontmoetingen met de auteurs vaak benoemd. Deze persoonlijke relaties worden in de aflevering over Henk van Straaten bovendien steeds betrokken bij het oordeel over het boek:

ED: Ik was echt teleurgesteld in dit boek. Veel stukken van Henk vind ik echt goede stukken, maar hier werd de ene na de andere keer werd er weer gekoketteerd met hoeveel ervaring hij wel niet heeft met de zelfkant. [...] Het ene na het andere groteske sentiment komt voorbij. En ik begon deze roman te lezen met een enorme portie welwillendheid, want Henk - ik beschouw hem als een goede kennis - dan wil je dat een roman ook slaagt [...].

(‘Grotesk sentiment of scherpe zelfreflectie?’, 11:25)

PB: Eigenlijk is dit behoorlijk autobiografisch, toch? Maar jij wil toch zeggen dat je het hebt over het personage, omdat het op papier staat.

ED: Omdat het op papier staat en ook omdat anders de luisteraar het gevoel kan bekruipt dat alles wat ik zeg ad hominem is, en dat is echt niet zo.

(Ibidem, 12:50)

Deckwitz benadrukt hier dat haar oordeel losstaat van haar oordeel over Van Straat als persoon, ook al betreft het hier een grotendeels autobiografisch boek. Ook wanneer de sprekers hun overwegend negatieve eindoordeel geven wordt de verdienste van Van Straaten als columnist benadrukt:

JV: Ik vind [Henk van Straaten] als columnist exceptioneel en ik vond zijn vorige boek heel bijzonder. Soms moet je daar ook gewoon reëel in zijn, soms ben je strenger voor een boek als je hoge verwachtingen hebt. Als Henks vorige boek niet zo goed was geweest was ik hier misschien milder ingegaan.

(Ibidem, 39:00)

Dat er schijnbaar ongemak kan komen kijken bij het negatief beoordelen van iemands werk wordt ook door Buurman genoemd in de aflevering over Rob van Essen:

PB: Maar, ik dacht dit lijkt nu één en al positiviteit te zijn. Ik moet zeggen ik vond het een beetje spannend om deze te gaan lezen, want ik had zijn vorige roman, het in 2017 uitgekomen *Winter in Amerika* gelezen, meteen gekocht en meteen gaan lezen toen het uitkwam – maar ik vond dat eigenlijk niet zijn sterkste werk. [...] dat ik van tevoren dacht: ik hoop maar dat ik hier niet hetzelfde over denk, want dan moet ik mijn idool gaan afkraken in een podcast.

(‘Rokende robots en sleutelen aan het geheugen’, 10:00)

Uit de aflevering over *Goede Mannen* komt dergelijk ongemak minder naar voren. Er lijken minder directe, persoonlijke relaties te zijn tussen de sprekers en Grunberg. Wel wordt er veel gesproken over het oeuvre van de auteur en de positie van *Goede Mannen* binnen dit oeuvre. De Vries laat zich hier kennen als een ‘Grunbergiaan’ en wijst in de bespreking van het boek op thema’s die veel voorkomen in het werk van Grunberg.

JV: Ik kwam in dit boek op een aantal moment denk ik – heel duidelijk Arnon Grunberg-thema's tegen.

(Pony's, broekpoepen en acupunctuur', 9:15)

In de drie aflevering wordt tijdens het bespreken van het boek veelvuldig verwezen naar ander werk van de auteurs. Enerzijds wordt het boek zo geplaatst binnen het oeuvre van de auteurs, anderzijds geven de sprekers hiermee aan in hoeverre ze al bekend zijn met het werk van de schrijver en met welke verwachtingen zij dus zijn gaan lezen. Een effect hiervan is dat er iets duidelijk wordt over de grote belesenheid van de sprekers. Tegelijkertijd laat het zien dat de sprekers centraal in het literaire veld staan en persoonlijke banden hebben met auteurs. Het benadrukken van de identiteit van de auteur fungeert tegelijk dus vaak als een verwijzing naar de eigen identiteit van de sprekers. Dit is een duidelijk verschil met de lezersrecensies omschreven door Brems. In de volgende paragraaf zal ik meer voorbeelden geven van momenten waarop de nadruk wordt gelegd op de identiteit van de sprekers, zowel als lezers als professionelen in het literaire veld.

Identiteit en positie van de sprekers

Aan het begin van elke aflevering kondigt Buurman zijn sprekers aan en noemt hierbij de professionele betrekkingen van Deckwitz en De Vries (literair columnist en dichter respectievelijk redacteur en schrijver). Tijdens de aflevering wordt op verschillende manieren de identiteit van de sprekers nogmaals benadrukt. Soms gebeurt dat door middel van verwijzingen naar hun professionele betrekkingen in de literaire wereld, zoals in de volgende voorbeelden:

PB: Heb jij die eerdere boeken van hem gelezen Joost?

JV: Ja, Bidden en Vallen heb ik gelezen en ik heb dat toen niet besproken omdat ik, voor mijn gevoel, niet iets kon toevoegen aan de recensies die al waren geschreven.

(‘Grotesk sentiment of scherpe zelfreflectie?’, 9:55)

PB: Het boek kwam 4 september uit [...] maar we hebben het al gelezen want we kregen namelijk een drukproef opgestuurd. [...] Ja, Joost zit hier wel met een boek. Hoe kan dat Joost?

JV: Ik heb het net als jullie voor het grootste deel zo gelezen, een stapeltje papier met een plasticje erom, maar op *De Groene* kwam deze al binnen, gisteren of eergisteren.

(‘Pony's, broekpoepen en acupunctuur’, 3:18)

ED: Het leuke is van in zo'n boekenwereldje zitten – als gekke dichter zoals ik – al je vrienden schrijven natuurlijk ook romans en elk jaar ben je weer bang dat één van de grote schrijvers – Connie Palmen, Arnon, Tommy – een roman uitbrengt en dat je denkt: nou daar gaat hun kans op een nominatie.

(Ibidem, 54:05)

JV: Wat ik zo bijzonder vond aan Visser – ik heb zelf een keer een boek geschreven dat over een groot deel gaat over ironie – en het bijzondere aan Visser, het boek is niet alleen heel grappig en heel ironisch, ironie is ook echt het thema van het boek.

(‘Rokende robots en sleutelen aan het geheugen’, 7:35)

In bovenstaande fragmenten wordt over De Vries onder meer duidelijk dat hij eerder in de gelegenheid is geweest een boek van Van Straaten te recenseren, dat hij werkzaam is bij *De Groene Amsterdammer* en dat hij zelf ook schrijft. Over Deckwitz wordt duidelijk dat zij zich wat betreft sociale kringen middenin het boekenwereldje begeeft. Ook blijkt dat de redactie van *Boeken FM* in de positie is om proefdrukken te ontvangen. Hier wordt dus iets duidelijk over het sociale en symbolische – in dit geval literaire kapitaal – van deze sprekers. Het literaire kapitaal komt nog meer naar voren in verwijzingen naar de belezenheid van de sprekers. Oordelen over de besproken boeken zijn vaak verweven met verwijzingen naar andere boeken en auteurs, zoals in de volgende voorbeelden:

JV: De 'ik' is altijd in zekere mate een personage, het is een andere versie van jezelf. Connie Palmen noemde haar 'ik' een betugeld karakter, een beheerd merk, een beheerd imago. En dat is volgens mij precies wat je hier ziet. Dit is iemand die een merk van zichzelf maakt, die zichzelf bepaalde eigenschappen toeschrijft.

(‘Grotesk sentiment of scherpe zelfreflectie?’, 13:30)

ED: Misschien is het handig als we eerst een klein fragmentje van de roman laten horen want het is op ene bijzondere manier geschreven in die zin dat het maar doorratelt op een manier waarvan Proust zou zeggen: ‘Nou nou nou, zet nu maar weer een punt of een komma neer.’

(‘Rokende robots en sleutelen aan het geheugen’, 10:00)

Het meest expliciet komt de belezenheid van de sprekers naar voren in de rubriek met luisteraarsvragen. In sommige gevallen openen de luisteraars de vraag met een opmerking als ‘jullie zijn natuurlijk veellezers’ en vragen de sprekers daarna om boekentips of om leeservaring te delen, zoals ‘zien jullie bekende locaties voor je bij boeken die je leest’ of ‘moeten jullie ook weleens herstellen na het lezen van een boek dat grote indruk heeft gemaakt’. Op die laatste vraag antwoordt De Vries bijvoorbeeld:

JV: Het probleem is dan - ik ben dan een vreselijke snob, dus ik durf het eigenlijk niet te noemen - dat wist je nog niet Ellen, maar ik weet nog dat ik *Norwegian Wood* las van Haruki Murakami.

En daar wil ik dan meteen bij zeggen, om mijn snobstatus intact te houden, het was toen nog niet in het Nederlands verschenen, niemand kende Haruki Murakami.

(‘Grotesk sentiment of scherpe zelfreflectie?’, 19:40)

In dit antwoord deelt hij een leeservaring en reflecteert gelijk op zijn eigen identiteit als lezer, namelijk dat hij een vreselijke ‘snob’ is en dus niet graag op de koop loopt met het feit dat een boek van Murakami indruk op hem maakte. Dit voorbeeld laat zien dat de lezersvragen er enerzijds voor kunnen zorgen dat luisteraars de sprekers op een informele manier beter leren kennen en anderzijds duidelijk kunnen maken dat de sprekers bovengemiddeld veel lezen en in die zin misschien verder van de luisteraar af staan.

Een andere manier waarop de individuele identiteiten van de sprekers zichtbaar wordt is de manier waarop ze zich – vaak op humoristische wijze – tegen elkaar afzetten. Het volgende voorbeeld illustreert de rol van Buurman in het drietal op de manier die werd geduid in de recensie van Putman, hierboven aangehaald in de institutionele analyse:

ED: Dit boek is een aaneenschakeling van verbale – en ook voor de lezer dan - flagellatie.

PB: Flagellatie?

JV: Geseling.

PB: Geseling?

ED: Geseling, ja daar moet je wat ouder voor zijn Peter.

(‘Grotesk sentiment of scherpe zelfreflectie?’, 10:30)

Buurman vraagt hier om verduidelijking over een woord waarvan veel luisteraars zich allicht ook zullen afvragen wat het betekent. Op die manier staat Buurman dicht bij de luisteraar dan Deckwitz en De Vries, die meer doorgewinterde critici zijn. Ook worden er grappen gemaakt over wie er het meest te zeggen heeft, zowel als het gaat om letterlijke spreektijd als in het kader van invloed op de selectie van boeken:

PB: Hadden we dit boek denk je besproken als ik hem niet al drie keer had laten vallen in deze podcast?

ED: Nee, want het maakt niet uit wat jij zegt of vindt, het gaat om Joost zijn mening en de mijne.

(‘Rokende robots en sleutelen aan het geheugen’, 1:48)

PB: De vorige keer vroeg ik, bij Grunberg, wat is jullie Grunberg, wanneer is hij voor jullie geworden wie hij nu is. Toen dacht ik, misschien moet ik dat dan nu even over mijzelf uitleggen.

ED: Nou, praat lekker over jezelf. Je bent toch een witte man –

JV: Nou dames en heren u kunt nu doorspoelen naar een minuut of tien–

PB: Ik dacht ik geef gewoon even mezelf het woord, ik heb al zoveel naar jullie geluisterd.

(Ibidem, 2:28)

Metakritiek

In samenhang met de benadrukte positie van de sprekers als critici komt er in de afleveringen ook een aantal bespiegelingen op de literaire kritiek naar voren.

JV: Ja nou, ik zou nooit zeggen: 'lees dit boek niet'. Want ik vind dat als je in de boekenwereld actief bent je nooit moet zeggen tegen mensen dat ze geen boeken moeten lezen. [...] Je wil niet een soort van triomfantelijk een boek afkraken ofzo, en soms als je zo'n cijfer geeft - ja, ik heb ook een hekel aan ballen... Maar het is heel zuur want de boeken waar ik heel enthousiast over was in de podcast heb ik ook een cijfer gegeven, dus dan moet dat nu ook.

(‘Grotesk sentiment of scherpe zelfreflectie?’, 39:30)

In dit fragment geeft De Vries enerzijds aan wat de literaire kritiek zijns inziens nooit zou moeten doen – namelijk lezers afraden een boek te lezen of een boek reduceren tot een cijfer of aantal ballen – en reflecteert daarmee tegelijkertijd op wat hij in deze podcast wel doet. Hoewel hij het niet specifiek over geschreven kritiek heeft, lijkt het alsof hij zich in deze podcast dus wel zodanig gedistantieerd voelt van geschreven recensies dat hij erop kan reflecteren. En meer expliciete positionering van de podcast tegenover geschreven recensies komt naar voren als antwoord op een vraag over Buurmans *catchphrase* ‘Een podcast over boeken én de inhoud ervan’:

JV: Wat was de vraag nou?

PB: Waarom ik dat steeds zeg: over boeken én de inhoud ervan. Ja sorry –

ED: Nee, ik vind dat belangrijk want tegenwoordig gaat het juist in recensies vaker over de extraliteraire kenmerken van een boek en de positionering.

[...]

JV: [...] Het idee was dat we het niet hebben over het wereldje en de reputaties en de uitspraken en dat we ons proberen te beperken tot wat we lezen.

(Ibidem, 21:38)

De podcast wordt dus gezien als een manier om het wél over de inhoud van een boek te hebben, terwijl dat in recensies minder zou gebeuren. De Vries benadrukt ook nog het idee dat de podcast zich niet richt

op het literaire wereldje maar op het boek zelf. Hierboven hebben we echter al gezien dat ook in *Boeken FM* veel ruimte is voor de positionering van auteurs en hun werk.

Monitoring en hypermediatie

In de hierboven aangehaalde reflecties op de literaire kritiek wordt al enigszins de nadruk gelegd op het medium waarnaar we luisteren. Het gebeurt echter veel vaker in de afleveringen dat de sprekers expliciet verwijzen naar het productie- en redactieproces van de podcast of de opnameomgeving. Ook zijn de sprekers, zowel Buurman als presentator als Deckwitz en De Vries, actief bezig met het monitoren van de voortgang en structuur van de bespreking. Zie de volgende voorbeelden:

PB: En vond je dit boek dan net zo geslaagd als de vorige?

JV: Dat is natuurlijk meteen de hoofdvraag.

PB: Ja, misschien had ik ermee moeten eindigen. Ik denk, ik gooi hem er nu gewoon in.

(Ibidem, 6:45)

Buurman en De Vries reflecteren hier op de opbouw van de aflevering. Ook wordt er in de aflevering af en toe gereflecteerd op de strekking van de bespreking:

ED: Mag ik één onderwerpje nog aandragen trouwens, jongens? Want we zijn uitermate positief, althans dat leid ik af uit hoe jullie er nu over praten.

(‘Rokende robots en sleutelen aan het geheugen’, 48:20)

JV: Nou moeten we oppassen dat we niet weer zo’n totaal negatieve podcast maken –

PB: Dat zijn we toch ook niet aan het doen?

JV: Nee, we zijn een urgente podcast aan het maken.

(‘Pony’s, broekpoepen en acupunctuur’, 40:00)

De urgentie waar De Vries in het tweede fragment naar verwijst komt eerder in de aflevering aan bod, wanneer de sprekers het hebben over een evaluatie over het eerste seizoen van de podcast die heeft plaatsgevonden. Hierin is onder meer besproken dat de podcast ‘urgenter’ moet worden. In het begin wordt niet gespecificeerd wat hiermee wordt bedoeld, maar wanneer er in de bespreking op terug wordt gekomen wordt de definitie van ‘urgent’ in dit kader duidelijk:

JV: Maar laten we even de andere vraag beantwoorden – Want dat was ons voornemen voor dit tweede seizoen: Is het een urgent boek? En ja, op een bepaalde manier is dit wel een boek dat gaat over dingen die nu spelen. Ik denk dat – stel je bent een persoon die nadenkt over dingen in de wereld, dan kan je hier wel iets mee.

(Ibidem, 56:55)

Een vergelijkbaar kijkje achter de schermen biedt Buurman naar aanleiding van de eerdere luisteraarsvraag over zijn *catchphrase*:

PB: Misschien kunnen we ook even een kijkje achter de schermen geven. Eerst heette deze podcast anders. [...] Eén van de opties was *Boeken Inside*.

JV: Als eerbetoon aan Johan Derksen

PB: En dan heb je dus de *inside*, weet je wel, over boeken én de inhoud ervan. En toen had ik dat opgeschreven, en toen kwam ik bij de opnames van de pilot en toen werd er door de podcastgoden tegen mij gezegd: 'nee nee nee, zo heet het niet meer'.

(‘Grotesk sentiment of scherpe zelfreflectie?’, 21:38)

Verder wordt een aspect van de productie zichtbaar in de manier waarop de rubrieken worden aangekondigd. De rubrieken worden gestart door de redacteur, die op een bepaald moment de tune afspeelt over de koptelefoons van de sprekers waardoor ze weten dat het tijd is voor een rubriek. Dat dit moment onaangekondigd komt, blijkt uit de manier waarop de sprekers op de tune reageren:

PB: Een rubriek, ja, wat zullen we eens doen?

(Ibidem, 33:20)

PB: Dan zijn we er doorheen. Er komt nog een tune, als de podcastgoden mij gunstig gezind zijn.

(Ibidem, 43:50)

Bovendien wordt het medium ondoorzichtig gemaakt door opmerkingen die verwijzen naar de opnameomstandigheden. De luisteraar moet het zonder visuele aanwijzingen over deze omstandigheden stellen, waardoor elke opmerking hierover als benadrukking van de podcast als medium gezien kan worden.

PB: Het is hier heel warm [...] Het wordt misschien nog warmer, want de ramen zijn zojuist pas dichtgedaan. Dus als wij in de loop van deze podcast raardere dingen gaan zeggen komt dat omdat de hitte ons naar de kop stijgt

(Ibidem, 00:00)

Tot slot wordt er nadruk gelegd op het seriële karakter van de podcast, door verwijzingen naar eerdere afleveringen of vooruitwijzingen naar volgende afleveringen. Uit deze verwijzingen spreekt een veronderstelling dat luisteraars over het algemeen meerdere afleveringen van de podcast luisteren. Zie bijvoorbeeld de impliciete verwijzing naar de aflevering over van Straaten en de expliciete aankondiging voor de aflevering na Grunberg:

ED: En dat is meteen een van mijn grootste bezwaren tegen deze roman, als ik meteen daar al in die sloot mag springen: het hoofdpersonage heeft geen enkel streven. Super vervelend, *I don't care*. Het is gewoon een totale Henk van Straaten wat dat betreft.

(Pony's, broekpoepen en acupunctuur', 12:00)

PB: En over urgentie gesproken, we weten ook al waar de volgende aflevering over gaat. Zullen we dat gewoon maar verklappen?

(Ibidem, 59:40)

De voorbeelden uit deze paragraaf laten zien dat er in deze podcast sprake is van hypermediatie: er wordt nadruk gelegd op kenmerken van het medium, waardoor het medium zichtbaar – en in dit geval: hoorbaar – wordt voor de luisteraar (Bolter & Grusin 272). Door het benoemen van opnameomstandigheden, het verwijzen naar de redacteur ('de podcastgoden') en het delen van redactionele en inhoudelijke overwegingen wordt de luisteraar herinnerd aan de gemaaktheid van het medium. Tegelijkertijd geeft het feit dat deze stukjes niet uit de uiteindelijke afleveringen geknipt worden het idee dat de opnames weinig bewerkt zijn. Dit kan een gevoel van authenticiteit versterken.

5. Besluit

Boeken FM is een project van twee gevestigde literaire instituties en kan dus ook een centrale rol vervullen in het zogenaamde consacreringsproces van de literaire kritiek. De sprekers Peter Buurman, Ellen Deckwitz en Joost de Vries hebben – al dan niet in verschillende mate – ervaring met literaire kritiek en hebben dus een bepaalde hoeveelheid sociaal en symbolisch kapitaal vergaard in het literaire veld. Opvallend genoeg wordt in *Boeken FM* expliciet gesproken over het streven om de positie van boeken in dit veld juist niet te benadrukken. Tegelijkertijd is uit de analyse gebleken dat er voor de positionering van de auteur in het veld en van het boek in het oeuvre in de podcast veel ruimte is. Daarmee probeer ik niet te zeggen dat de sprekers zichzelf hierin volledig tegenspreken of dat ze onoprecht zijn in dit streven. Er is zeker veel ruimte voor het bespreken van de inhoud van boeken – Buurmans *catchphrase* is wel degelijk van toepassing – en de sprekers sparren vaak uitgebreid over hun interpretaties en hebben ook aandacht voor stijlelementen. Toch blijkt in de drie afleveringen die in deze scriptie geanalyseerd zijn dat die besprekingen sterk verweven zijn met verwijzingen naar de auteur en het oeuvre. Dit is mogelijk een gevolg van het feit dat de podcast vrij persoonlijk is, dat wil zeggen: de identiteit van de sprekers wordt op verschillende manieren naar de voorgrond gebracht. Ten eerste wordt er verwezen naar de professionele betrekkingen van de sprekers in de literaire wereld. Hierbij komen – al dan niet persoonlijke – relaties met de besproken auteurs dan ook naar voren. In de aflevering waarin Henk van Straaten wordt besproken blijkt bijvoorbeeld dat de sprekers deze relaties in hun achterhoofd hebben wanneer ze zijn werk beoordelen. De nadruk die in de podcast soms dus toch op positionering ligt, lijkt sterk verbonden met de identiteit van de sprekers. Bax omschrijft in *De Literatuur Draait Door* hoe schrijvers in mediaoptredens constant het midden moeten zoeken tussen hun rol als persoonlijkheid en hun rol als schrijver (41). In *Boeken FM* lijken de sprekers steeds te manoeuvreren tussen hun rol als criticus en hun rol als persoonlijkheid in de literaire wereld. De spanning tussen de persoonlijkheidscultus die in nieuwe media lijkt te bestaan en opvattingen over zuivere, objectieve kritiek is hierin zichtbaar.

Ten tweede komt de leesidentiteit van de sprekers naar voren, voornamelijk in het beantwoorden van luisteraarsvragen. Dit creëert tegelijkertijd een gevoel van intimiteit en een gevoel van afstand. Enerzijds krijgt de luisteraar het gevoel dat hij de sprekers persoonlijk leert kennen – zoals blijkt uit luisteraarsreacties waarin de sprekers worden omschreven als ‘boekenvrienden’ – omdat ze praten over hun favoriete boeken en eigen leeservaringen en dit ook verbinden aan aspecten uit hun persoonlijke leven. Ook maakt het feit dat de sprekers ook buiten de podcast om bekend zijn dat luisteraars het gevoel hebben dat ze meeluisteren met mensen die ze al kennen. Deze vorm van intimiteit is kenmerkend voor podcasts (Berry, ‘Part of the establishment’ 10). Anderzijds blijkt uit deze fragmenten in welke opzichten de sprekers geen gewone lezers zijn. De sprekers lezen veel, kennen vele boeken en hebben een ontwikkelde smaak. In die zin is er afstand tussen de spreker en de ‘gewone’ luisteraar. Hier kan een link gelegd worden met de bevindingen van de Elke Brems over internetkritiek. Zij stelt dat er in

internetkritiek sprake is van deprofessionalisering, omdat internetcritici zich niet beroepen op een professioneel onderlegd oordeel maar op een authentieke leeservaring (3). Ik zou willen stellen dat in *Boeken FM* de autoriteit van de sprekers berust op zowel hun professionele achtergrond als hun persoonlijke leeservaring. In de spanning tussen professionalisering en deprofessionalisering kan *Boeken FM* dus geduid worden als een voorbeeld van institutionele deprofessionalisering. Deprofessionalisering verwijst hierin dan naar het informele, persoonlijke en conversationele aspect van de podcast. Het verwijst ook naar de manier waarop er ‘gehypermedieerd’ wordt: er wordt herhaaldelijk verwezen naar productieaspecten van de podcast, waardoor de zelfgemaaktheid ervan nadruk krijgt. Tegelijkertijd blijft de institutionele positionering van de podcast zelf en de professionele identiteit van de sprekers telkens zichtbaar. We hebben hier dus te maken met professionele critici die zich uitdrukken in een medium dat informaliteit faciliteert. Neima omschreef al hoe op het internet het onderscheid tussen lezer, criticus en auteur vervaagt. Ook in *Boeken FM* zien we dit terug: de sprekers fungeren als ‘boekenvrienden’ en mede-lezers voor de luisteraar, maar blijven tegelijkertijd professioneel criticus.

Ik ben me er van bewust dat ik door het zeer kleine corpus van dit onderzoek geen generaliseerbare uitspraken kan doen over *Boeken FM* als geheel. Ik heb me in mijn corpus beperkt tot drie afleveringen uit de eerste twee seizoenen, waarin alleen Nederlandse boeken worden besproken. Uit een analyse van een aflevering uit het derde seizoen, waarin de presentatie wordt verzorgd door Bob Kappen, zou bijvoorbeeld een hele andere dynamiek tussen de sprekers kunnen blijken met andere manieren van identificatie voor luisteraars als gevolg. Ook is het mogelijk dat er op een andere manier wordt gesproken over auteurs wanneer het internationale schrijvers betreft die minder directe banden met de sprekers hebben. Ook heb ik geen echte vergelijking gemaakt tussen geschreven kritiek en de besprekingen in de podcast, ondanks dat er in *Boeken FM* geregeld wordt verwezen naar geschreven kritiek. Het zou interessant kunnen zijn om de besprekingen in *Boeken FM* bijvoorbeeld naast de recensies in *De Groene Amsterdammer* te leggen, om te zien hoe kritiek van één instituut in verschillende media op andere manieren vorm krijgt. Daarnaast kan een onderzoek naar andere literaire podcasts, bijvoorbeeld *De Poëziepodcast*, andere mogelijkheden van het medium laten zien.

Ondanks de beperkte omvang ervan, hoop ik met deze scriptie een stap te hebben gezet in de richting van meer divers onderzoek naar literatuurbesprekingen in nieuwe, digitale media. Waar de studies van Laan en Brems het veld van digitale kritiek lijken te reduceren tot amateurbesprekingen en lezerservaringen, heeft deze scriptie laten zien dat ook professionele critici een eigen plaats in dit veld kunnen innemen. Sander Bax beschreef al hoe, enerzijds, literatuurbespreking zich aanpast wanneer het binnen de kaders van televisielogica wordt geplaatst en hoe, anderzijds, deze televisielogica de productie van literatuur beïnvloedt. De literatuur gaat een relatie van wederzijdse beïnvloeding aan met de media waarin zij besproken wordt. Met dit onderzoek heb ik mij in dit gedachtegoed aangesloten en de plaats van podcasts in dit landschap bestudeerd. Ik hoop hiermee te hebben aangetoond dat podcasts literaire kritiek kunnen faciliteren die zowel informeel als professioneel en zowel intiem als institutioneel is.

Bibliografie

- Bax, Sander. *De literatuur draait door: de schrijver in het mediatijdperk*. Prometheus, 2019.
- Op de Beek, Esther. *Een literair fenomeen van de eerste orde. Evaluaties in de Nederlandse literaire dagbladkritiek, 1955-2005: Een kwantitatieve en kwalitatieve analyse*. Radboud Universiteit Nijmegen, 2014.
- Berry, Richard. "Part of the establishment: Reflecting on 10 years of podcasting as an audio medium." *Convergence* 22.6 (2016): 661-671.
- Berry, Richard. "Podcasting: Considering the evolution of the medium and its association with the word 'radio'." *Radio Journal: International Studies in Broadcast & Audio Media* 14.1 (2016): 7-22.
- 'Bob Kappen' (zoekterm). <https://www.athenaeum.nl/searchauthor/?author=Bob%20Kappen>.
- BoekenFM. <https://www.instagram.com/boekenfm/>.
- Bolter, Jay David, and Richard A. Grusin. *Remediation: Understanding new media*. MIT Press, 2000.
- Bottomley, Andrew J. "Podcasting: A decade in the life of a "new" audio medium: Introduction." *Journal of Radio & Audio Media* 22.2 (2015): 164-169.
- Brems, Elke. "Enkele notities over literaire kritiek en het internet." *Neerlandistiek* 2007 (2007).
- Das Mag/ De Groene Amsterdammer. 'S2 #3 – Rokende robots en sleutelen aan het geheugen | 'De goede zoon' - Rob van Essen'. *Boeken FM*. 1 november 2018. <https://www.groene.nl/artikel/podcast-joost-de-vries-ellen-deckwitz-over-de-goede-zoon>.
- Das Mag/ De Groene Amsterdammer. '#5 - Grotesk sentiment of scherpe zelfreflectie? | 'Berichten uit het tussenhuisje' - Henk van Straten'. *Boeken FM*. 7 juni 2018. <https://www.groene.nl/artikel/podcast-joost-de-vries-ellen-deckwitz-over-berichten-uit-het-tussenhuisje>
- Das Mag/ De Groene Amsterdammer. 'S2 #1 - Pony's, broekpoepen en acupunctuur | 'Goede Mannen' - Arnon Grunberg'. *Boeken FM*. 10 september 2018. <https://www.groene.nl/artikel/podcast-joost-de-vries-ellen-deckwitz-over-goede-mannen>.
- Dera, Jeroen. *Sprekend kritiek: literatuurprogramma's in de vroege jaren van de Nederlandse radio en televisie*. Uitgeverij Verloren, 2017.
- Donk, Toine. 'Over Das Mag'. *Das Mag*. 16 februari 2016. <https://updates.dasmag.nl/over-das-mag-22fa0146777?#xp2p941dx>.
- Donk, Toine. 'Psssst niet doorvertellen, maar hier vind je de pilot van onze eerste podcast: BOEKEN FM.' *Das Mag*. 2 februari 2018. <https://updates.dasmag.nl/psssst-niet-doorvertellen-maar-hier-vind-je-de-pilot-van-onze-eerste-podcast-boeken-fm-bcd43dc356ed>.
- 'Ellen Deckwitz'. <https://www.nrc.nl/rubriek/ellen-deckwitz/>.
- Janssen, Susanne. *In het licht van de kritiek: variaties en patronen in de aandacht van de literatuurkritiek voor auteurs en hun werken*. Vol. 14. Uitgeverij Verloren, 1994.
- 'Joost de Vries'. *De Groene Amsterdammer*. <https://www.groene.nl/auteur/joost-de-vries>.

- Laan, Nico. 'Literaire kritiek. Ca. 1700 tot heden.' *Van hof tot overheid: geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen*. Jeroen Jansen en Nico Laan (red.). Uitgeverij Verloren, 2015. 163-190.
- Moore, Rob. 'Capital'. *Pierre Bourdieu. Key concepts*. Grenfell, M. (red.). Routledge, 2012. 98-113.
- 'Over De Groene'. *De Groene Amsterdammer*. <https://www.groene.nl/over>.
- 'Portfolio'. <https://peterbuurman.nl/portfolio>.
- Putman, Stan. 'De makers van de podcast *Boeken FM* kunnen heel goed over boeken praten'. *De Volkskrant*. 26 maart 2019. <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/de-makers-van-de-podcast-boeken-fm-kunnen-heel-goed-over-boeken-praten~b8c0af1f/>.
- Rees, C. J. van. "Consensusvorming in de literatuurkritiek." *De regels van de smaak* (1985): 59-85.